

**ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ ПРОФЕССІОНАЛЬНО-ТЕХНІЧЕСКИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КАК НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**

В статье идёт речь о специфике профессионально-педагогической деятельности педагога, которая основана на соединении в ней инженерной и педагогической составляющей, которые основаны на высоком уровне готовности к осуществлению теоретического и практического обучения учащейся молодёжи.

L. Sergeeva

**PREPARATION OF TEACHERS VOCATIONAL AND TECHNICAL
EDUCATION AS A SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL PROBLEMS**

Question is about a specific professionally pedagogical to activity of teacher, which consists in combination in it engineer and pedagogical constituents, based on the high level of readiness to realization of theoretical and practical studies of student's young people.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2010

УДК 069.013 (477.75) «192»: [39:001.8]

*Мусаева У.К
г. Симферополь, Украина*

**ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЮ
ТАВРИДИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

Після остаточного встановлення Радянської влади в Криму й організації в листопаді 1920 р. КОПСІ (Кримський обласний комітет у справах музеїв та охорони пам'яток старовини та мистецтва) першочерговим завданням, що стали перед цією організацією було заснування в Сімферополі музею. У дорадянський час у губернському центрі працювали два великі музейні зібрання: стародавнє сховище ТВАК (Таврійська вчена архівна комісія) (Сімферопольський музей старожитностей) і Природно-історичний музей Таврійського губернського земства. Їхні колекції були добре відомі не тільки в Криму, але й у російських столицях і західноєвропейських наукових центрах [1]. Визначаючи завдання музейної секції КОПСІ голова ТВАК А. І. Маркевич на засіданні Комісії 13 грудня 1920 р. зауважив, що «Одним із завдань зазначеної секції буде заснування в Сімферополі музею, до складу якого ввійде і музей нашої Комісії завідувачем музею запрошений професор М. Л. Ернст» [2]. За пропозицією Відділу народної освіти Кримревкому від 19 квітня 1921 р. музей старожитностей ТВАК був остаточно переданий КОПСІ. Він був перетворений в археологічний відділ ЦМТ (Центральний музей Тавриди).

Урочисте відкриття ЦМТ відбулося 8 травня 1921 р. Музей розташовувався в будинку Товариства взаємного кредиту. У 1922 р. до ЦМТ приєднався і Природно-історичний музей, перетворений незабаром у відділ природи. Із моменту організації перед ЦМТ стояло завдання вивчати и відображати в експозиції природу, історію й етнографію Криму. У перші роки існування музею була відсутня експозиція. Причиною цього є

рішення Президії Раднаркому Криму від 14 січня 1922 р. «Про надання музею «Таврида» в 4-денний термін приміщення й передачу будинку колишньому Товариству взаємного кредиту Держбанку» [3]. До липня 1922 р. експонати були звалені в підвалі Держбанку й інших приміщень. Тільки завдяки особистому втручанню завідувача Головного музею Н. І. Троцького Президія Раднаркому Криму 24 червня 1922 р. передала ЦМТ будинок по вулиці Долгоруковській (згодом – К. Лібкнехта), 35. Експозиція була відкрита 18 травня 1923 р. [4]. Вона включала два відділи археологічний і художній. Археологічний відділ до травня 1925 р. включав і етнографічні зібрання. Цей факт випустила з уваги науковий співробітник КРКМ (Кримський республіканський краєзнавчий музей, фонди) Л. П. Дубілей, у публікації якої стверджується, що «музей відкритий у складі 3-х відділів: археологічного, етнографічного й художнього» [5]. У документах «Колекції матеріалів із музейної побудови», відкладеної в ДІМ РФ ВПД (Державний історичний музей Російської федерації, відділ писемних джерел), нами виявлений документ, де сказано, що відділ був організований уже на рубежі 1923 і 1924 рр. [6]. Художній відділ складався з конфіскованих цінностей палаців Південного берегу Криму. Завідувачем археологічного відділу був М. Л. Ернст, художнього відділу – П. І. Голландський, відділу природи і створеним пізніше виробничо-економічного – О. І. Полканов, що одночасно завідував КОПСІ і очолював ЦМТ [7].

На III Всекримській конференції з музейного будівництва, яка відбулася в 1924 р., була прийнята окрема резолюція, присвячена розширенню етнографічних досліджень. Передбачалося організувати спеціальну експедицію по Криму для збору етнографічних колекцій, збирання і фіксації фольклорних пам'яток, фото-фіксації етнографічних пам'яток.

1 травня 1925 р. був відкритий для відвідувачів етнографічний відділ. У «Звіті Центрального музею Тавриди за 1924/25 рік» О. І. Полканов писав, що цей підрозділ «має своїм завданням вивчення побуту народів, що населяють Крим і в першу чергу – татар (гірських і степових), караїмів, болгар, циган» [8]. Колекція етнографічного відділу розташовувалася за змішаним принципом. Частина її була подана в побутовій обстановці «Татарської кімнати», а частина – в систематичному порядку за етнографічними категоріями. До середини 1925 р. загальне число предметів у відділі нараховувало 578, причому за останній рік надійшло 123 предмети [9].

Представлена при відкритті експозиції частина етнографічних зібрань ЦМТ надійшла в музей із матеріалів Г. А. Бонч-Осмоловського і Ф. А. Фіельструпа, що проводили збір колекцій для етнографічного відділу Російського музею. ЦМТ за допомогою КОПСІ звернувся до пітерських етнографів із проханням передати частину зібраного матеріалу у фонди головного кримського музею. КОПСІ, у свою чергу, брав на себе турботи про матеріальну частину експедиції Російського музею. У 1923 р. у ЦМТ були передані предмети, зібрані в Сімферопольському повіті (села Баксан, Узен-Баш, Ескі-Юрт, Топчукой) і Ялтинському повіті (села Стілю, Коуш, Керменчик, Ускют) – сільськогосподарські знаряддя, начиння, інструменти, предмети оздоблення житла, елементи прядіння та ткацького верстата. Частина речей складала предмети одягу: пастушачий костюм, елементи чоловічого й жіночого кримсьотатарського повсякденного одягу, рушники [10].

У зв'язку з відкриттям експозиції з кримсьотатарської етнографії було прийнято рішення поповнити зібрання колекції. У 1925 р. науковою експедицією КримЦВКа, Радою народних комісарів і КОПСІ, якими керував У. А. Боданінський, велися збори матеріалів у районі Карасубазара, в околицях Алушти, Бахчисарая та Судака. Усі знахідки зосереджувалися в Державному палаці-музеї тюрко-татарської культури в Бахчисарайі, але дублетні матеріали передавалися в ЦМТ. У результаті в музей була передана колекція

чадр і кбризів (вишивок і тканин), колекція стародавніх дерев'яних предметів і речей домашнього побуту. Дотепер із речей, переданих у 1925 р. збереглися зразки інструментів, одягу, вишивки, взуття, мідного посуду [11]. Тоді ж проводилася фотографічна зйомка надгробних пам'ятників, житлових будівель, ремісничих майстерень, а також представників різних кримських етносів у їх національному повсякденному і святковому одязі [12]. Цікаво, що О. І. Полканов і М. Л. Ернст відібрали «гірші за якістю чадри та кбризи», що були відправлені на міжнародну Паризьку виставку, яка була відкрита в квітні 1925 р. Вони принесли СРСР бронзову медаль. Виставка стала оглядом художньо-промислової продукції післявоєнної Європи. Кримська АРСР представляла із зібрань своїх музеїв оздоблення кімнат караїмів і кримських татар, татарське побутове мистецтво: килими, кбризи, чадри, вироби з металу, шкіри, гаптарську промисловість [13].

Уже до кінця 1925 р. у фондах етнографічного відділу оформилися оригінальні колекції домашнього мідного карбованого посуду й різьбленого начиння, колекція національних костюмів, зібрання сільськогосподарських знарядь. Основна робота зі збору, систематизації колекції відділу і формування експозиції була проведена М. Л. Ернстом за участю А. Я. Ісхакової та Урхуш [14].

На першому етапі становлення етнографічного відділу ЦМТ першорядний внесок у його розвиток уніс відомий кримський археолог Микола Львович Ернст (1889-1956). У всіх публікаціях, присвячених діяльності вченого згадуються тільки його археологічні дослідження [15; 16]. Інформація про його організаторську діяльність щодо становлення етнографічного відділу в ЦМТ взагалі відсутня в науковій літературі [17].

М. Л. Ернст народився в Києві, але родина незабаром переїхала в Глухів, де юнак закінчив гімназію. Вищу освіту він одержував у Німеччині (Мельбурн, потім у Мюнхені (1908 р.)), а в 1909-1911 рр. – на філологічному факультеті Берлінського університету, де під керівництвом професора Шимана займався історією Східної Європи. Повернувшись у Росію М. Л. Ернст працював бібліотекарем в Університеті Св. Володимира в Києві, а після початку Першої світової війни, як особа німецького громадянства, був висланий в Оренбурзьку область. У 1918 р. повернувся до бібліотечної діяльності як бібліотекар Публічної бібліотеки в Петрограді. Але в жовтні 1918 р. Микола Львович переїхав подальше від революційних столиць – у Крим, де у відкритому Таврійському університеті зайняв посаду головного бібліотекаря, а також приват-доцента (а пізніше – професора) на кафедрах російської історії та німецької мови [18]. Одночасно з викладацькою діяльністю М. Л. Ернст працював у ЦМТ. Хоча йому була запропонована посада директора, він очолив археологічний відділ, куди входила етнографічна колекція.

У 1926 р. завідувачем етнографічного відділу була призначена Айше Якубовна Ісхакова (1888-? рр.). А. Я. Ісхакова – активний учасник революційних подій на півострові в 1917-1918 рр. Вона була членом Тимчасового Мусульманського виконкому, делегатом І Курултаю [19]. Єдина кримська татарка серед 14 завідувачів відділами, що працювали в різні роки в ЦМТ, вона обіймала цю посаду до 1928 р. Насамперед, вона займалася приведенням у систему колекції та проведенням інвентаризації [20]. Перед відділом ставилися завдання вивчення типів житла кримських караїмів, болгар і циган. Для цього передбачалося організувати експедиції для збору побутових матеріалів у болгарських селах Болгарщина, Ізюмівка, Кішлав. Передбачалося створити другу побутову кримськотатарську кімнату. В одній розташувався побут сільської родини, а в іншій – кімнату міського кримського татарина [21].

У 1927 р. у ході реалізації цього плану було здійснено перегрупування колекцій Етнографічного відділу. Важливе значення для вивчення кримських циган стала

проведена цього року наукова експедиція щодо їх вивчення. Роботу очолила А. Я. Ісхакова. Разом з науковими співробітниками ЦМТ до складу експедиції були включені студенти-практиканти історичного факультету Ленінградського держуніверситету. Дослідження проводилися в Сімферополі й у Перекопі. Із «Звіту про роботу ЦМТ у 1926-1927 рр.» стало відомо, що студент І. І. Кургін як звіт про практику підготував нарис «Походження та побут Перекопських циган». А. Я. Ісхакова також узагальнила польові спостереження й останні публікації про циганів у дослідженні «Сімферопольські цигани-курбети». Ці рукописи були передані в бібліотеку «Таврика» ЦМТ [22]. Матеріал не зберігся. Одночасно етнографічним відділом була розгорнута експозиція «Кримськотатарський орнамент», у якій були подані чадрі й кбризи. Відбувалося фотографування експонатів. Частина фототеки збереглася в особистих зібраннях О. І. Полканова: зображення татарського мідного посуду, вишивального верстату з виконаними композиціями, виставки тканин, повстяного верстату, мідного кованого посуду, внутрішнього вигляду «Татарської кімнати», кримськотатарського буденного начиння, традиційного жіночого одягу [23].

Фонди етнографічного відділу були поповнені в 1926-1927 рр. стародавніми кримськотатарськими надгробками з цвинтарів Старого Криму. При відділі створені Кримськотатарський археологічний гурток і Вірменський археологічний гурток. Їхньою метою було вивчення пам'яток культури цих народів [24].

У 1926 р. А. Я. Ісхакова пройшла в Москві курси з перепідготовки музейних працівників. Разом із П. І. Голландським, Д. С. Спірідоновим і М. Л. Ернстом вона представляла ЦМТ на конференції археологів СРСР у Керчі у вересні 1926 р. У цьому ж році в Керчі відбулася IV Всекримська конференція музейних працівників, де ЦМТ представляли А. Я. Ісхакова та М. Л. Ернст. Після заслуховування звітів музеїв на конференції були повідомлені дані про новітні дослідження в галузі вивчення культури народів Криму й етнографії півострова. Серед них виділимо доповідь О. І. Полканова «Вивчення культури національних меншин у Криму», присвячений програмі майбутніх досліджень кримських вірменів, болгар, німців, циганів. Історик справедливо виділив ці етноси як найменш вивчені, відзначивши, що перші підсумки в ліквідації цієї лакуни робляться ЦМТ [25].

Розгорнута А. Я. Ісхаковою активна діяльність зі вивчення, збору й популяризації етнографії Криму звернула на себе увагу великих учених. Так, етнографічні зібрання ЦМТ були відзначені І. М. Бороздіним [26]. Колекції, що відбивають культуру караїмів і кримських татар у ЦМТ виділив у 1926 р. журнал «Этнография» [27]. Однак, сучасники одночасно з унікальністю зібраних матеріалів констатували незадовільні умови їхнього збереження, а часом і прямі факти розкрадання цінних експонатів при повній байдужності керівництва як ЦМТ, так і КОПСІ [28].

У ці роки етнографічна колекція поповнювалася шляхом надходжень через уповноважених Кримської Ради Народних Комісарів із Всеросійських кустарно-промислових виставок (Москва 1924 і 1926 р.). Поповненню фондів сприяли й пожертвування національних громад: у 1928 р. Кримчакська громада передало в музей футляри для Тори із синагоги в Карасубазарі. Цілеспрямовані закупівлі ремісничих виробів здійснювалися науковими співробітниками музею в 1927-1933 рр. у Бахчисараї, Карасубазарі та Сімферополі (кримськотатарські речі), села Кішлав і колгоспі «Шлях Леніна» (болгарські речі). Фонди поповнювалися й шляхом спеціальних розпоряджень КримЦВКа. Так, згідно з розпорядження від 2 липня 1930 р. головами колгоспів села Кутлак (під Судаком) та села Єнісала Бахчисарайського району було передано в ЦМТ низку предметів домашнього побуту [29]. У 1928 р. Етнографічний відділ одержав у

дарунок колекцію археолога С. І. Забніна, що включала середньовічні предмети греків і кримських татар, а також сучасні речі вірменів і кримських татар [30; 31].

У 1928 р. А. Я. Ісхакова була звільнена з музею. (Її подальша доля невідома), а Етнографічний відділ був закритий. Його фонди знову перейшли до археологічного відділу, яким керував М. Л. Ернст. Основною формою роботи в галузі етнографічного вивчення Криму ЦМТ із цього часу стала виставочна робота.

Постійно діючою виставкою була експозиція художніх кустарних виробів кримських татар Південного берегу Криму: предмети карбування, різьблення. Вироби для виставок надавали й численні наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. кустарні артїлі з відродження національної художньої вишивки. Окремі колекції склали ювелірні вироби бахчисарайських циган, художнє ткацтво болгар, а також присвячені культурі вірменів, караїмів і кримчаків [32]. Окрему колекцію склали зібрання евпаторійської вишивальниці Адавіє Ефендієвої, що надійшли в 1930-1934 рр.: 250 оригінальних вишивок [33]. У фондах КРКМ збереглися малюнки й ескізи А. Ефендієвої – кримськотатарський народний орнамент [34].

Одним із найбільших краєзнавців Криму в 1920-і рр. був директор ЦМТ Олександр Іванович Полканов (1884-1971). Він народився в селі Сали Феодосійського повіту в родині священика. Після традиційного для дітей служителів культу освіти (у 1905 р. закінчив духовне училище, а потім – Таврійському духовну семінарію), О. І. Полканов продовжив навчання на юридичному факультеті С.-Петербурзького університету [35]. Із 1911 р. майже безвиїзно краєзнавець жив у Криму, де в дорадянський час і в роки революційного лихоліття займався юридичною практикою. Після встановлення Радянської влади працював інспектором Кримревкому. Був одним з організаторів КОПСІ, де спочатку виконував обов'язки заступника завідувача цієї організації Г. А. Бонч-Осмоловського, а після його від'їзду з Криму – очолив КОПСІ [36]. Саме А. І. Полканов став ініціатором створення ЦМТ, що об'єднало дорадянські музеї Сімферополя. Після розформування КОПСІ головною справою для О. І. Полканова стала музейна робота. Одночасно з директорством у ЦМТ краєзнавець організував та очолив у 1931 р. Антирелігійний музей у Сімферополі [37].

О. І. Полканов став автором декількох десятків науково-популярних і наукових статей у періодичній пресі, присвячених історії краєзнавчого руху в Криму й охороні пам'яток культури. Олександр Іванович брав активну участь у створенні Товариства пролетарського туризму й екскурсій у Криму. Йому належить авторство серії путівників, один із яких – «Судак» за життя О. І. Полканова витримав 11 видань, а, доповнений новою інформацією, уже двічі перевиданий в останні роки.

Одночасно з роботою в галузі організації науки й популяризаторською діяльністю предметом наукових досліджень О. І. Полканова-етнографа з кінця 1920-х рр. стають дослідження в галузі етногенезу, історії та культури караїмів Криму. До цього часу належать чорнові начерки та конспекти його перших напрацювань з історії караїмів, а також і зібрана ним бібліографія з цього питання, що зберігаються в особистому архівному фонді краєзнавця в ДАРК (Державний архів в Автономній Республіці Крим) [38]. Багаті та різнобічні відомості з етнографії караїмів були зібрані О. І. Полкановим у період завідування ним КОПСІ. Діяльність щодо організації етнографічних відділів ЦМТ та інших сховищ, виставок, експедицій, розробка програм для проведенню конференцій із народознавчих питань давали можливість постійного спілкування з представниками різних народів, подвижниками їхнього вивчення – науковими співробітниками музеїв. Роботу над монографічним дослідженням про кримських караїмів О. І. Полканов почав із бесід зі старійшинами цього народу. Із їхньою допомогою були поповнені матеріали з побуту та фольклору. Доцент Кримського педінституту ім. М. В. Фрунзе С. Б. Ефетов представив автору свої напрацювання про

кримчакську мову. Постійні консультації й додаткові матеріали давали Є. І. Кальфа, З. О. Сінані, С. М. Шапшал [39].

Закінчення роботи над цією працею відноситься до кінця 1930-х – 1940-м рр. Разом із тим, основні наробітки до праці «Крымские караимы в свете этнологических данных» зроблені автором на початку 1930-х років. Головна теза автора про те, що караїми є спадкоємцями хазарської культури є дуже спірним і не знаходить повного підтвердження в історичних джерелах. При цьому, даючи розбір етимології слова «караїм», О. І. Полканов приводить кілька версій, що існували в історіографії в той час (від «кіммерів»; від слова «кырым» – назва півострова; від «караїмом» – чорна віра (за версією В. Х. Кондаракі)), дотримуючи при цьому саме теорії В. Х. Кондаракі [40]. Головним аргументом при цьому служить для нього хазарське походження караїмів. Досить докладно О. І. Полканов зупиняється й на полеміці, що розгорнулася ще в ХІХ ст. з приводу походження цього народу. Зокрема, розглянута концепція А. С. Фірковича [41], що знайшла свій розвиток у працях таких діячів російської академічної науки як В. В. Григор'єв [42] і В. Д. Смирнов [43]. Саме цими вченими була висунута так звана хазарська теорія походження караїмів. Вслід за ними О. І. Полканов вважав, що хазарами був прийнятий караїмський варіант іудейської релігії, а сучасні караїми є прямими нащадками хазар. При цьому ним заперечувалася участь в етногенезі караїмів етнічних євреїв. Тим самим етнограф дотримував концепції на відмежування караїмів-караїв від єврейського світу. Причину такого підходу варто шукати не тільки в прагненні уникнути дискримінації, якій постійно піддавалися євреї, але й, мабуть, знайти новий об'єднуючий чинник, на зміну релігійному чиннику, який уже відходив за часів Радянської влади в минуле. Аналізуючи цю теорію з позиції історіографії початку ХХІ ст. вчені (О. Г. Герцен, Ю. М. Могаричов, Л. В. Чижова тощо.) справедливо відзначають, що автори, які дотримувалися Хазарської теорії посилаються на недостовірні або сфабриковані джерела [44; 45]. Суха мова документів говорить про появу караїмів у Східній Європі в постхазарський час. Тому залишки іудаїзованих хазар, що проживали на території Криму, навряд чи могли зробити на них якийсь серйозний вплив [46].

На початку 1930-х рр. О. І. Полканов працював над розділами про обряди і звичаї, релігії та мораль, імена, прізвища, мистецтво караїмів. Рукописні матеріали, що набули завершеної форми монографій наприкінці 1930-х рр. і в роки Великої Вітчизняної війни, не були видані за життя краєзнавця. Вони були опубліковані тільки в 1990-х рр. [47; 48].

На сторінках газети «Красный Крым» у 1928 р. О. І. Полканов помістив цікавий матеріал про завдання, що стоять перед кримською етнографією. Про це йдеться в статті «Археология и этнография на службе современности», присвячена з'їзду з вивчення продуктивних сил Криму [49]. Першочерговим завданням краєзнавців, на думку автора, було вивчення побуту (господарського укладу сільських і міських жителів), духовної культури кримських етносів. О. І. Полканов зупинився на структурі цієї праці. Вона припускала фіксацію кожного культурного явища з поясненням причин її прояву; вивчення проникнення нових форм побуту й господарства; особлива увага вивченню села (економічних і соціальних відносин). Однак, написана програма етнографічного вивчення кримських етносів не була реалізована.

Оригінальний внесок у розвиток історичного краєзнавства Криму залишив бібліотекар ЦМТ Дмитро Спірідонович Спірідонов. Ним, услід за першою з відомих систематизації «Известий» ТВАК, у 1920-і рр. був складений рукописний каталог бібліотеки «Таврика», що спеціалізувалася на літературі, пов'язаній з історією й етнографією Криму. Ці матеріали зникли при черговому вилученні книг із бібліотеки [50]. Предметом постійного наукового інтересу Д. С. Спірідонова була історія греків Криму [51]. Етнографічна експедиція з метою

вивчення мовних особливостей маріупольських греків була організована ЦМТ у жовтні 1926 р. Вона мала поки що тільки розвідувальне значення – переконатися чи жива ще грецька мова в цій країні. Основний обсяг робіт було проведено починаючи із кінця серпня до початку жовтня 1927 р. Головну увагу було звернено на зібрання пісень місцевого походження, прозаїчних текстів, тому що етнографи сподівалися в піснях і переказах знайти будь-які історичні спогади з кримської доби. Фонетичні та морфологічні спостереження посідали друге місце. На підставі зібраного матеріалу Д. С. Спірідонов оголосив доповідь на зборах співробітників Маріупольського музею. У 1928 р. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства ініціювала експедицію в Маріуполь із метою лінгво-фонетичного обстеження регіону. Роботу було продовжено у 1929 р. Накопичений у цих наукових поїздках матеріал став основою для узагальнюючої статті.

Для історико-кримозначих етнографічних досліджень становить інтерес доповідь Д. С. Спірідонова, виголошена на Другому Всеукраїнському сходознавчому з'їзді «Історичний інтерес вивчення говірок маріупольських греків», що в 1930 р. була опублікована на сторінках журналу «Східний світ» [52]. Публікація стала підсумком поїздки краєзнавця в місця переселення кримських греків, де в дванадцяти селах він записував їхній фольклор, насамперед – прислів'я та приказки. У статті приводиться історична довідка про етнічну ситуацію у середньовічній Тавриці. При цьому автор наголошує, що людність на Південному березі Криму була така ж строката, як історія цієї місцевості. Подано також короткий історичний нарис переселення греків із Криму в 1778 р. Фольклорні пам'ятники етнограф намагається розглянути як історичне джерело. Проводяться аналогії між виникненням конкретних приказок й історичних подій. Заслуговує на увагу й приведений у статті історіографічний нарис, щодо вивчення кримських греків – перша спроба узагальнюючого огляду, який включав розвідки дорадянської історіографії (Ф. О. Браун, В. І. Григорович, С. А. Серафимов, Ф. А. Хартахай та ін.), а також напрацювання грецьких учених. Обстежені етнографом дванадцять сіл він об'єднує в п'ять груп за різними ознаками мови й розташовує їх за порядком ступеня віддаленості від сучасної новогрецької мови. Проводячи аналогії з місцями проживання вихідців цих сіл у Криму автор приходять до висновку, що в Криму віддаленість греків від сучасної йому грецької мови йде від південного заходу на північний схід. У зв'язку з цим у нього виникає припущення, що колонізація Криму йшла з Балканського півострова і поклала свою відбиток на мову всього регіону визначеної ним першої групи поселень (Ялта – Гурзуф). Інші хвилі колонізації йшли з різних пунктів Малої Азії й спрямовувалися в Крим через Сугдею. Отже, в схемі шляхів колонізації можна з'єднати прямою лінією Боспор із Ялтою, а Трапезунд через Сіноп із Сугдеєю.

Таким чином, у ЦМТ у 1924-1928 рр. була розгорнута активна робота з етнографічного вивчення народів півострова з урахуванням провідного становища ЦМТ у сформованій у перші роки Радянської влади системі музеїв Криму створенню етнографічної експозиції тут приділялася підвищена увага.

Колекція поповнювалася завдяки передачі експонатів експедиціями Російського музею (1923, 1925 р.); експедицій Державного палацу-музею тюрко-татарської культури в Бахчисараї (1925 р.), постійним покупкам і зборам речей у Сімферополі та його околицях, а також шляхом передачі сюди речей із національних сіл за рішенням радянських органів. Видатну роль в організації етнографічних досліджень у ЦМТ на цьому етапі відіграли А. Я. Ісхакова, О. І. Полканов, Д. С. Спірідонов, М. Л. Ернст.

Список літератури: 1. Непомнящий А. А. Музейное дело в Крыму и его старатели (XIX – начало XX века): Библиографическое исследование. – Симферополь, 2000. – С. 250-279. 2. КРКМ, кп 23075, л. 24. 3. ГАРК, ф. Р-652, оп. 1, д. 47, л. 145. 4. ГИМ РФ ОПИ, ф. 54, оп. 1, д. 995, л. 1-2. 5. Дубилей Л. П. Страницы истории Центрального музея Тавриды // II Таврические научные чтения, посвященные 80-летию Центрального музея Тавриды: Сб. материалов. – Симферополь, 2002. – С. 5. 6. ГИМ РФ ОПИ, ф. 54, оп. 1,

д. 995, л. 24. 7. ГАРК, ф. Р-2865, оп. 1, д. 1, л. 40. 8. ГИМ РФ ОПИ, ф. 54, оп. 1, д. 995, л. 24. 9. Там же. РЭМ, ф. 2, оп. 1, д. 106, л. 11-19 об. 10. Храпунова Л. Н. Этнографическая коллекция Крымского республиканского краеведческого музея // Этнография Крыма XIX – XX вв. и современные этнокультурные процессы: Материалы и исследования.– Симферополь, 2002.– С. 395. 11. ГИМ РФ ОПИ, ф. 54, оп. 1, д. 995, л. 24 об. 12. Тугенхольд Я. К участию КССР на международной Парижской выставке // Красный Крым.– 1924.– 28 дек.– С. 2. 13. ГАРК, ф. Р-2865, оп. 1, д. 2, л. 38. 14. Бібіков С. М. Микола Львович Ернст // Археологія.– 1964.– Т. 16.– С. 232-233. 15. Храпунов И. М. Микола Львович Ернст // Археологія.– № 4.– С. 111-115. 16. Храпунов И. Н. Николай Львович Эрнст – исследователь истории и древностей Крыма // Материалы по истории, археологии и этнографии Таврии.– Симферополь, 1996.– Вып. 5.– С. 242-255. 17. Там же.– С. 242-243. 18. Урсу Д. П. Исхакова Айше Якубовна // Деятели крымскотатарской культуры...– С. 106-107. 19. ГАРК, ф. Р-2865, оп. 1, д. 2, л. 38. 20. ГИМ РФ ОПИ, ф. 54, оп. 1, д. 995, л. 24 об.-25. 21. ГАРК, ф. Р-2865, оп. 2, д. 5, л. 10. 22. ГАРК, ф. Р-3814, оп. 1, д. 600/601, л. 45-70. 23. ГАРК, ф. Р-2865, оп. 2, д. 4, л. 2-3. 24. ГАРК, ф. Р-3814, оп. 1, д. 600, л. 79. 25. Бороздин И. Изучение культур советского Востока // Новый Восток.– 1927.– № 19.– С. LI. 26. Д-н А. Этнографические музеи в Крыму // Этнография.– 1926.– № 1/2.– С. 305. 27. Пузанов И. Гибель культурных ценностей // Красный Крым.– 1927.– 12 февр. 28. Храпунова Л. Н. Указ. соч.– С. 396. 29. ГАРК, ф. Р-2865, оп. 2, д. 8, л. 10. 30. КРКМ, инв. 149: Инвентарная книга, № 1. 31. ГАРК, ф. Р-2865, оп. 2, д. 15, л. 22-23. 32. Татарские и караимские ткани // Вечерняя Москва.– 1935.– 16 июля.– С. 2. 33. КРКМ, кп. 23075, л. 29. 34. Кутайсов В. А. Александр Иванович Полканов (1884-1971) // Полканов А. И. Крымские караимы: Караи – коренной малочисленный тюркский народ Крыма.– Париж, 1995.– С. 227. 35. И. Полканов: Некролог // Крымская правда.– 1971.– 11 авг. 36. Козлов В. Ф. Научное наследие // Полканов А. И. Крымские караимы: Караи – коренной малочисленный тюркский народ Крыма.– Париж, 1995.– С. 235-236. 37. ГАРК, ф. Р-3814, оп. 1, д. 215, л. 1-172; д. 216, л. 1-135. 38. Там же, д. 149, л. 3-7. 39. Там же, л. 8-9. 40. Чижова Л. В. Караимы // Тюркские народы Крыма: Караимы. Крымские татары. Крымчаки.– М., 2003.– С. 17-18. [Григорьев В. В.] Россия и Азия: Сб. исследований и статей по этнографии и географии, написанных в разное время В. В. Григорьевым, ориенталистом.– СПб., 1876.– С. 89. 41. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века.– СПб., 1887.– С. 15-18. 42. Герцен А. Г. Караимы // От киммерийцев до крымчаков: Народы Крыма с древнейших времен до конца XVIII в.– Симферополь, 2004.– С. 183. 43. Чижова Л. В. Указ. соч.– С. 19-20. 44. Герцен А. Г. Археологические исследования караимских памятников в Крыму // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии.– Симферополь, 1998.– Вып. 6.– С. 744-751. 45. Полканов А. И. Крымские караимы.– Бахчисарай, 1994. 46. Полканов А. И. Крымские караимы: Караи – коренной малочисленный тюркский народ Крыма.– Париж, 1995.– С. 15-226. 47. Полканов А. И. Археология и этнография на службе современности // Красный Крым.– 1928.– 6 мая.– С. 3. 48. Непомнящий А. А. Востокведческие исследования в крымской библиографической литературе в XIX – первой трети XX века // Східний світ.– 2002.– № 2.– С. 8, 12. 49. Спиридонов Д. С. Заметки из истории эллинизма в Крыму // ИТОИАиЭ.– 1928.– № 2.– С. 93-102. 50. Спиридонов Д. Исторический интерес вивчення говірок маріюпольських греків: Доповідь на II Українському сходознавчому з'їздові // Східний світ.– 1930.– № 12 (3).– С. 171-181.

У.К. Мусаева

**ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЯ
ТАВРИДЫ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

В статті на основі невідомого раніше корпусу архівних документів із московських сховищ в научний оборот вводиться інформація про діяльність крупного центру по изучению истории и этнографии крымских татар, караимов в 1920-е годы – Центрального музея Тавриды. Анализируется научное наследие А. И. Полканова, Н. Л. Эрнста, А. Я. Исаковой.

У.К. Мусаєва

ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЮ ТАВРИДИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на підставі нового корпусу архівних джерел із московських архівосховищ до наукового обігу введено інформацію про діяльність одного з центрів із вивчення історії та етнографії кримських татар, караїмів у 1920-ті роки – Центрального музею Тавриди. Проаналізовано наукову спадщину О. І. Полканова, М. Л. Ернста, А. Я. Ісакової.

U.K. Musajeva

THE ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF THE CENTRAL MUSEUM OF TOURED: HISTORIOGRAPHY OF ASPECT

The article introduces to the scientific usage information about the activity of a large research center in Crimean Tatar history and ethnography, Karate's in the 1920s in Central museum of Toured from the previously unknown corps of archival documents from Moscow depositories. A. I. Polkanov, N. L. Ernst, A. Y. Ishakova is scientific heritage is analyzed.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2010

УДК 37.017.4

*Кузьменко О. В.
м. Харків, Україна*

ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ США

Вчителями США накопичено корисний досвід організації вивчення Конституції молодшими школярами на уроках громадянства. Ця публікація має на меті ознайомити педагогів України зі змістом четвертого розділу підручника, що використовується в сучасному навчально-виховному процесі американської школи [1].

РОЗДІЛ 4 (уроки 16–20). Тема: *Як Конституція забезпечує твої основоположні права?* Школярам кажуть, що матеріал цього розділу дозволить їм ознайомитися з основними правами громадян США, гарантованими Конституцією, Біллем про права, пізнішими поправками. Звертається увага на те, що вивчатися будуть такі права: на свободу вираження; на свободу віросповідання; на рівність; на справедливість; на участь у виборах. Урок 16. Тема: *Як Конституція забезпечує твоє право вільно висловлюватися?* Мета: зрозуміти важливість свободи слова; пояснювати, в яких випадках можуть